

В І Д Г У К
офіційного опонента доктора психологічних наук, професора
Романенко Оксани Вікторівни на дисертацію
Бистрова Антона Євгеновича
«Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія

Складність та динамічність сучасного світу вимагає від молоді певних зусиль для успішної соціалізації, підґрунтям якої виступає формування готовності неповнолітніх до дорослого життя. Особливого значення ця проблема набуває стосовно осіб із порушеннями психофізичного розвитку як умови їхньої інтеграції в соціальний простір. Водночас вразливість цієї категорії дітей, передусім дітей з розумовою відсталістю, обумовлює їх слабку здатність до дискримінаційного соціального наuczіння, що з великою вірогідністю створює умови для їхньої віктимізації. Тому сучасний запит суспільства щодо вирішення проблеми соціальної інтеграції дітей з особливими потребами має бути реалізовано через загальну інтенсифікацію психолого-педагогічних розробок в руслі проблеми їхнього соціального захисту.

У світлі цих тенденцій актуальним є дослідження А. Є. Бистрова, присвячене вивченню особливостей віктимної поведінки розумово відсталих підлітків. Його актуальність безпосередньо пов'язана з забезпеченням та реалізацією Державних програм щодо надання спеціальної психокорекційної допомоги таким дітям, спрямованими на розвиток їхньої пізнавальної та особистісної сфер. Закономірним є зв'язок рецензованої роботи із науковими програмами, планами, темами, що, зокрема, відповідає тематичному плану науково-дослідних робіт кафедри психокорекційної педагогіки НПУ імені М. П. Драгоманова відповідно до напряму «Зміст освіти, форми методи та засоби підготовки вчителів». Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26.12.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових

досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 26.11.2013 р.).

Дисертаційне дослідження Бистрова А. Є. має чітку структуру: складається зі вступу, трьох розділів (теоретичного, констатувального та формульовального етапів дослідження), висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації за своєю логікою відповідає її завданням. Загалом текст роботи міститься на 227 сторінках, основна частина – на 187 сторінках. Пропорції теоретичної та емпіричної частин дослідження автором дотримано.

Науково-категоріальний апарат характеризується коректним визначенням об'єкту, предмету, мети, завдань, теоретико-методологічного підґрунтя дослідження. Сформульовані завдання підпорядковані меті, засвідчують логічність та послідовність основних етапів дослідження, спрямовані на всебічне опрацювання проблеми та співвідносяться з усіма положеннями наукової новизни.

Вибір методів дослідження забезпечує досягнення мети і реалізацію поставлених завдань. Організаційно-методичні засади проведеного дослідження розкрито повною мірою та на достатньому фаховому рівні. Кількісний і якісний аналіз отриманих даних здійснено кваліфіковано, коректно.

За змістом завдань дисертаційне дослідження є теоретико-експериментальним. Автором здійснено ґрунтовну роботу, спрямовану на проектування основних положень загальної теорії віктимної поведінки на потреби спеціальної психології. Висновки теоретичної частини дослідження стали відправною точкою для реалізації емпіричного етапу.

В основу дослідження покладено комплекс теоретичних та методологічних положень, які дозволили вибудувати стратегію розв'язання поставлених завдань. Теоретичний етап дослідження охоплював аналіз проблеми віктимної поведінки з позицій психологічного та кримінологічного підходів. Безсумнівною перевагою є визначення автором цього поняття у

дефектологічному аспекті, що доповнило комплексний опис цього феномену в сукупності внутрішніх чинників: вікового, дизонтогенетичного, психопатологічного та особистісного.

Специфічні особливості розвитку інтелектуальної та вольової сфери розумово відсталих осіб у сукупності з кризовою симптоматикою підліткового віку потребують відповідних методичних підходів до її вивчення. Автором розроблено методика дослідження такої поведінки, що складалася з двох взаємопов'язаних блоків – виявлення передумов віктимної поведінки та встановлення схильності до різних її видів.

Безсумнівним авторським здобутком є запропонована типологія віктимної поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями: агресивного, самопошкоджуючого, залежного, гіперсоціального, некритичного типів. На основі кореляційного аналізу встановлена залежність між індивідуально-психологічними та соціально-психологічними характеристиками особистості розумово відсталих підлітків, що співвідноситься з певним типом поведінки. Визначення передумов віктимності дає змогу прогнозувати таку поведінку в певних ситуаціях соціальної взаємодії та визначати мішені для психокорекційного впливу.

Суттєвим внеском у теорію і практику спеціальної психології є розроблена дисертантом програма соціально-психологічної профілактики та корекції віктимної поведінки, яка містить три блоки: системної корекційно-профілактичної роботи з підлітками; психотерапевтичної допомоги підліткам-жертвам булінгу, конфлікту тощо; підвищення рівня обізнаності персоналу та батьків з проблеми віктимізації підлітків з інтелектуальними порушеннями, навчання їх методам медиації, профілактики та протидії булінгу. Представлено організацію та зміст корекційно-профілактичної роботи впродовж п'яти етапів відповідно до поставлених завдань: розвиток емоційно-вольової сфери, зміна окремих особистісних установок, посилення соціальної спрямованості поведінки підлітка; профілактика та корекція прояву індивідуально-особистісних віктимізуючих якостей в процесі

соціальної взаємодії; збагачення соціальних уявлень про міжособистісні стосунки; навчання визначення, аналізу, усвідомлення, відтворення соціальних взаємостосунків; формування навички переносу моделі соціальної взаємодії у практику реального спілкування.

До безперечних переваг дисертації можна віднести:

- Чітку структурованість роботи, що дозволила автору розглянути предмет дослідження з позицій різних підходів, доповнити існуючі наукові уявлення дефектологічним аспектом та на цій основі визначити параметри емпіричного дослідження.

- Різноманітний методичний інструментарій, спрямований на всебічне вивчення віктимної поведінки та її особистісних чинників у розумово відсталих підлітків.

- Здатність дисертанта до ретельного опрацювання і детальної інтерпретації емпіричного матеріалу, коректного тлумачення результатів, значної кількості ілюстративного матеріалу.

- Дослідженню притаманна виражена наукова новизна, що полягає у визначенні поняття віктимної поведінки як дефектологічної проблеми та її комплексному опрацюванні, вивченні психологічних передумов та розробленні типології віктимної поведінки у розумово відсталих підлітків, обґрунтуванні відповідних психокорекційних впливів.

- Аналіз значної кількості джерел, у тому числі й іншомовних, дозволив дисертанту систематизувати вітчизняний та зарубіжний досвід досліджень, присвячений проблемі віктимної поведінки підлітків.

- Результати дисертаційного дослідження мають безсумнівну практичну значущість. Вони можуть бути застосовані у психологічній просвіті, сімейному консультуванні, психопрофілактичній та психокорекційній роботі з підлітками, схильними до віктимної поведінки.

- Висновки роботи сформульовано чітко та лаконічно, відповідають поставленим завданням дослідження. В них представлені

загальні досягнення дисертанта та його внесок у вирішення зазначеної наукової проблеми.

Вірогідність отриманих у дослідженні результатів забезпечується валідністю та надійністю дослідницьких методів, коректністю кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, достатнім обсягом вибірки (90 підлітків з розумовою відсталістю), а також результатами апробації та практичного впровадження результатів дослідження.

Робота характеризується структурованістю та логічністю викладеного матеріалу. Зміст дисертації повністю розкриває обрану тему та відповідає завданням дослідження. За змістовими та формальними показниками (обсяг, структура, ілюстративний матеріал тощо) дисертація задовольняє вимогам до кандидатських дисертацій. Автореферат повністю відповідає змісту дослідження. Основні положення дисертації висвітлено у 21 науковій праці, з яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 5 статей – в зарубіжних фахових періодичних виданнях, 7 публікацій апробаційного характеру та 1 навчально-методичне видання.

Водночас дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні положення, що дає підстави для висунення таких зауважень:

1. Потребує пояснення відмова автора від залучення здорових підлітків у емпіричному дослідженні, враховуючи його порівняльний характер.

2. Робота присвячена вивченню віктимної поведінки підлітків, у той час як дослідженням охоплено більш широкий віковий діапазон (від 12 до 18 років), що потребує врахування особливостей не лише підліткового, але й юнацького віку.

3. У психокорекційній роботі здатність до переносу використовується в якості компенсаторного механізму, який дає змогу сформувати адаптивні форми поведінки у розумово відсталих підлітків. Водночас саме така здатність є найбільш слабкою у цієї категорії дітей, враховуючи їхні труднощі у розрізненні факторів навколишнього середовища, які є подібними

психокорекції?

Наведені вище зауваження не зменшують загальної високої оцінки дисертаційного дослідження Бистрова А. Є. Певною мірою вони доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та значущості проблеми, що була вирішена в ході проведеного дослідження, підкреслюють внесок дисертанта у розвиток спеціальної психології в Україні.

Висновок. Дисертаційне дослідження Бистрова Антона Євгеновича «Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків» є цілісною, завершеною, самостійною, теоретично і практично значущою роботою, у якій здобуті матеріали, важливі для вирішення актуальних для спеціальної психології і педагогіки завдань. Дисертація відповідає усім вимогам ДАК МОН України щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

